

SAVOKOS „TREČIASIS ASMUO“ REIKŠMĖ ESANT BŪTINAJAM REIKALINGUMUI

Pavelas Kujalis *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 84
Elektroninis paštas btk@mrni.lt*

Pateikta 2006 m. balandžio 25 d., parengta spausdinti 2006 m. birželio 14 d.

Santrauka. Įstatymiška būtinojo reikalingumo instituto formuluotė nuo jos atsiradimo 1845 m. Baudžiamajame statute iki 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) niekada neturėjo nuorodos į asmenį, kuriam padaroma žala būtinojo reikalingumo sąlygomis.

Baudžiamosios teisės mokslininkai vienaip ar kitaip bandė įvardyti ir apibrėžti tuos „žalos patyrėjus“. Kai kurie mokslininkų siūlomi pavadinimai buvo labiau, kai kurie mažiau priimtini. Tačiau tarybiniu laikotarpiu pradėjo vyrauti viena sąvoka ir ji be išsamios argumentacijos prigijo didžiojoje dalyje baudžiamosios teisės vadovėlių, Baudžiamojo kodekso komentarų, kituose mokslininkų darbuose. Tai – „žalos padarymas **trečiajam asmeniui**“.

Šis straipsnis kaip tik skirtas sąvokos „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ analizei. Autorius istoriniu, lingvistiniu, logikos, analizės ir kitais metodais gvildendamas šią būtinojo reikalingumo problemą apibendrina baudžiamosios teisės literatūroje pasitaikančias nuomones, jas klasifikuoja, nurodo atskirų nuomonių trūkumus bei argumentuodamas pateikia, jo manymu, priimtiniausią poziciją nagrinėjamu klausimu. Straipsnyje autorius parodo tam tikrą „trečiojo asmens“ būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamosios teisės instituto, teorijoje ir „trečiojo asmens“ civilinėje teisėje paralelę.

Pagrindinės sąvokos: būtinas reikalingumas, teisėtumo sąlyga, trečiasis asmuo.

ĮVADAS

Nagrinėdami būtinojo reikalingumo institutą baudžiamosios teisės literatūroje dažnai sutinkame sąvoką „trečiasis asmuo“. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad ši sąvoka visiškai aiški ir tinkama būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamosios teisės instituto, sampratai. Tačiau išsamesnė jos analizė rodo, kad ši sąvoka gali klaidinti asmenis, studijuojančius ir taikančius baudžiamąjį įstatymą, ypač kai „žalos padarymas trečiajam asmeniui“ įvardijamas kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga.

Šiame straipsnyje keliami klausimai buvo nagrinėjami ir grindžiami taikant šiuos tyrimo metodus: lygi-

namąjį istorinį, sisteminę analizę, loginį teisinį, apibendrinimą.

Baudžiamosios teisės mokslininkai išskiria skirtingas būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, skirtingai jas klasifikuoja. Apibendrinant tas nuomones galima pateikti tokią būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų sistemą:

- *pavojus įstatymo saugomoms vertybėms;*
- *pavojaus šaltinis;*
- *pavojaus realumas;*
- *pavojaus akivaizdumas;*
- *negalėjimas pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais;*
- *padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė.*

Kaip matome, baudžiamosios teisės teorijoje išskiriama nemažai būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų,

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorius, socialinių mokslų daktaras.

tačiau šiame straipsnyje norėčiau aptarti tik „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ problemą. Tokį būtinojo reikalingumo požymį išskiria daugiau negu pusė autorių, nagrinėjančių šį baudžiamosios teisės institutą [1, p. 146], be to, kai kurie mokslininkai suteikia jam teisėtumo sąlygos statusą. Pažymėtina, kad įstatymiška būtinojo reikalingumo instituto formuluotė nuo jos atsiradimo 1845 m. Baudžiamajame statute iki dabar galiojančio BK nenumatė ir nenumato reikalavimų dėl „trečiojo asmens“, jos taip pat nenumato kitų šalių baudžiamieji kodeksai [1, p. 75]. Išimtis yra tik Ispanijos BK – 21 straipsnio 5 punkte įtvirtintas žalos padarymas trečiajam asmeniui: „tas, kas esant reikalingumui, kad užkirstų kelią gresiančiai žalai sau arba kitam asmeniui, padaro žalą arba nuostolius *kito asmens teisėms* arba pažeidžia įsipareigojimus [...]“ [2], taip pat Švedijos BK, kurio 24 skyriaus 4 straipsnio 1 dalyje minimas trečiasis asmuo: „asmens atlikta veika atvejais, skirtingais nuo anksčiau šiame skyriuje aprašytų, jeigu ji buvo atlikta nesant reikalingumo, yra nusikaltimas, tik jeigu ji nebuvo pateisinama dėl pavojaus pobūdžio, *žalos, padarytos trečiajam asmeniui*, ir aplinkybių apskritai“ [3]. Tačiau nuosekli Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo pozicija nelėmė vienodo būtinojo reikalingumo instituto aiškinimo nagrinėjamos problemos atžvilgiu.

Neatsižvelgiant į nuoseklią įstatymišką poziciją Lietuvos baudžiamosios teisės moksle skirtingai vertinama nagrinėjama būtinojo reikalingumo problema. Galima išskirti dvi skirtingas nuomonių grupes.

Vadovaujantis pirmąja nuomone, būtinojo reikalingumo institutui yra privalomas reikalavimas, kad jo sąlygomis žala būtų padaroma *trečiajam asmeniui*. „Kad būtinas reikalingumas būtų teisėtas, būtinos tam tikros sąlygos: ... d) pavojus, pašalinamas darant žalą trečiajam asmeniui“ [4, p. 199]. Pavyzdžiui, tokį reikalavimą savo darbuose išskiria: V. Stankevičius, B. S. Utevskis, A. Klimka, S. V. Poznyšėvas, V. N. Kozakas, N. N. Pašė-Ozerskis, dauguma baudžiamosios teisės vadovėlių autorių. Pažymėtina, kad tokia nuomonė vyrauja Lietuvos ir Rusijos baudžiamosios teisės literatūroje.

Remiantis antrąja nuomone¹, būtinojo reikalingumo nuostatos nereikalauja, kad žala būtų padaroma trečiajam asmeniui. Šios nuomonės laikosi: Ch. M. Achmedšinas, J. V. Baulinas, S. A. Domachinas, kai kurie baudžiamosios teisės vadovėlių autoriai [pvz., 5, p. 308–309; 6, p. 254].

Nagrinėjant literatūrą būtinojo reikalingumo klausimais nesunku pastebėti, kad iš autorių, palaikančių pateiktas nuomones, galima nurodyti tokius, kurie niekaip nepaaiškina, kodėl jie išskiria arba neišskiria trečiojo asmens, kaip žalos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, patyrėjo reikalavimo. Pavyzdžiui, „trečiojo asmens“ požymio išskyrimo nepaaiškina: V. Stankevičius, B. S. Utevskis, A. Klimka, S. V. Poznyšėvas, A. I. Marcevas ir A. M. Caregorodcevas [7, p. 228–229; 8, p. 27; 9, p. 38; 10, p. 42; 11, p. 29; 12, p. 309–310]. Geofas Douglas, Russellas Heatonas, Richardas G. Singeris

[13; 14; 15] visiškai neaiškina, kodėl neišskiriamas „trečiojo asmens“ požymis². Visi minėti autoriai savo nuomonę pateikia kaip aksiomą, todėl plačiau jų darbai, susiję su „trečiojo asmens“ problema, nagrinėjami nebus.

Autorių, išskiriančių žalos padarymą trečiajam asmeniui, kaip privalomą būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, nuomones suskirstysime į tris pogrupius:

1. autoriai, kurie žalos padarymą trečiajam asmeniui išskiria dėl to, kad laiko jį pagrindiniu būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijumi;
2. autoriai, kurie žalos padarymą trečiajam asmeniui, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos išskyrimą, aiškina tuo, kad jame susiduria dvi įstatymo saugomos vertybės ir žala perkeliama nuo vertingesnės mažiau vertingai;
3. autoriai, kurie išskiria žalos padarymą trečiajam asmeniui kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, tačiau nurodo sąvokos „trečiajam asmeniui“ sąlygiškumą ir siūlo suprasti ją kaip „ne pavojaus šaltiniui“.

Pažymėtina, kad pirmosios dvi nuomonės turi didelį trūkumą. Jis slypi pačioje „trečiojo asmens“ sąvokoje, nes tradiciškai trečiasis asmuo suprantamas kaip „fiziniai ir juridiniai asmenys, neturintys nieko bendra su susidariusia situacija“ [7, p. 228; taip pat: 4, p. 200; 16, p. 83]. „Nieko bendra“ aiškinant logiškai reiškia, kad toks asmuo turi būti visiškai pašalinis susidariusioje būtinojo reikalingumo situacijoje, t. y. jis neturi būti nei pavojaus šaltinis, nei asmuo, kuriam gresia pavojus, nei asmuo, kuris šalina atsiradusį pavojų. Vienintelis tokio asmens ryšys su būtinojo reikalingumo situacija yra tas, kad jis patiria žalą, kuri padaroma šalinant pavojų, lemiantį būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimą. Tačiau toks požiūris nėra priimtinas.

Pagrįsdami išsakytą nuomonę panagrinėkime situacijas, susijusias su konkrečiais asmenimis, kuriems gali būti padaroma žala būtinojo reikalingumo sąlygomis. Pažymėtina, kad baudžiamosios teisės teorijoje nediskutuojama dėl to, jog siekiant apsaugoti svarbesnes vertybes, kai nėra kitos galimybės, gali būti padaroma žalos fiziniams, juridiniams asmenims, taip pat valstybei ir apskritai visuomenei.

Pavyzdžiui, moteris, gelbėdamasi nuo ją užpuolusių ir bandžusių apiplėšti nusikaltėlių, be savininko leidimo sėda į be priežiūros paliktą automobilį ir, sprukdama nuo užpuolikų, jį apgadina. Šiuo atveju žala padaroma fiziniam asmeniui, t. y. automobilio savininkui. Troleibuso vairuotojas pamato staiga į jo važiuojamosios dalies eismo juostą išbėgusį žmogų. Stengdamasis neužvažiuoti ant žmogaus jis pasuka į dešinę ir atsitrenkia į medį. Šiuo atveju žala padaroma juridiniam asmeniui, t. y. troleibusų parkui. Valstybės tarnautojas, išsigandęs grasinimo nužudyti jo pagrobtą vaiką, leidžia asmeniui, neturinčiam leidimo, susipažinti su informacii-

¹ Pažymėtina, kad ši nuomonė neatsispindi Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje.

² Būtina pabrėžti, kad „trečiojo asmens“ ir, galima sakyti, apskritai asmens, kuriam padaroma žala būtinojo reikalingumo sąlygomis, klausimas nekeliamas Vakarų Europos ir JAV baudžiamosioje teisėje. Tai gali reikšti, kad žalą būtinojo reikalingumo nuostatomis įmanoma padaryti bet kuriam asmeniui.

ja, kuri yra Lietuvos Respublikos valstybės paslaptis. Šiuo atveju žala padaroma valstybei. Policijos komisariato budėtojas, kuriam grasinama jį nužudyti, atrakina užpuolikams ginklų kambarį ir iš jo užpuolikai pagrobia visus šaunamuosius ginklus. Šiuo atveju žala padaroma visos visuomenės saugumui.

Matome, kad pateiktuose pavyzdžiuose fizinis, juridinis asmuo, valstybė ir visuomenė yra visiškai nesusiję su būtinojo reikalingumo situacija. Tačiau net ir šie žalos patyrėjai peržengia trečiųjų asmenų rato ribas, nes visuomenė negali būti pavadinta asmeniu, taip pat negalima vienareikšmiškai pavadinti asmeniu valstybės. Be to, gali būti ir kitų atvejų, kai minėti žalos patyrėjai vienaip ar kitaip bus susiję su būtinojo reikalingumo situacija.

Pirmiausia tai atvejai, kai asmens vertybėms kyla pavojus, kurį stengiantis pašalinti padaroma mažiau reikšminga žala kitoms, taip pat šiam asmeniui priklausančioms vertybėms. Pavyzdžiui, automobiliui atsitrenkus į medį sunkiai nukentėjo vairuotojas. Praeiviai, norėdami ištraukti sąmonę praradusį vairuotoją iš apgadinto ir galinčio užsidegti automobilio, išdaužė šoninį stiklą, nes dėl kėbulo deformacijos durelių atidaryti nebuvo įmanoma. Šalinant kilusį pavojų vairuotojo gyvybei, žala padaryta (išmuštas stiklas) vairuotojui – automobilio savininkui. Iš pateikto pavyzdžio matome, kad vairuotojas nėra visiškai pašalinis asmuo šioje būtinojo reikalingumo situacijoje. Tačiau jam padaryta materialinė žala, pateisinama būtinuoju reikalingumu.

Kitas pavyzdys gali būti būtinojo reikalingumo teorijoje gerai žinomas atvejis, kai asmuo buvo kaltinamas tuo, kad dirbdamas naftos gavybos įmonės vedėjo padėjėju neteisėtai perdavė sunkvežimio vairuotojui tris kibirus baltos naftos. Vedėjo padėjėjas aiškino savo veiksmus tuo, kad jam būtinais reikėjo pristatyti įrankius bei įrangą, reikalingą naujam gręžiniui įrengti. Tuo metu įmonėje nebuvo transporto. Dėl to jis buvo priverstas pasinaudoti sunkvežimio vairuotojo paslaugomis. Tiriant bylą nustatyta, kad jeigu įrankiai bei įranga būtų buvę pristatyti vėliau, įmonė būtų praradusi didelį naftos kiekį. Taigi vedėjo padėjėjas savo veiksmais, t. y. perdavęs tris kibirus baltos naftos, naftos gavybos įmonei padarė mažesnę žalą.

Minėtais atvejais žala yra pateisinama ne tik visuomenės, t. y. visuomenėje nusistovėjusių vertybių sistemos atžvilgiu, bet ir paties žalos patyrėjo subjektyviai susiformavusios vertybių sistemos atžvilgiu. Šiuo atveju visuomenės ir konkretaus asmens vertybių sistemos sutampa, nes vertinimui neturi įtakos subjektyvusis momentas, t. y. asmeninės vertybės reikšmės padidinimas analogiškas svetimos vertybės atžvilgiu.

Kita asmenų grupė, kuri taip pat neatitinka asmenų, neturinčių „nieko bendra“ su susidariusia padėtimi, yra žalos patyrėjai, susiję su būtinojo reikalingumo situacija tuo, kad jie yra pavojaus šaltinio savininkai, naudotojai arba valdytojai. Nagrinėjant šiuos atvejus reikia atkreipti dėmesį į kelis dalykus, kurie, mano nuomone, turi didelę reikšmę nagrinėjamam klausimui.

Pirmiausia aptarsime atvejus, kai pavojaus šaltinis priklauso kam nors nuosavybės teise arba jam suteikta

valdymo naudojimo teisė. Savaiame aišku, kad jais negali būti gamtos reiškiniai, žmonės ir pan. Taip pat jais negali būti faktiškai turimi, bet nuosavybės ar patikėjimo ir pan. teise nepriklausantys daiktai, pavyzdžiui, neteisėtu būdu įgyti nuosavybės objektai. Tokių objektų pažeidimas daro žalą tikrajam daikto savininkui, o ne jį, tarkime, pagrobusiam asmeniui.

Antra, tas pavojaus šaltinis turi sukelti pavojų dėl savo savybių, o ne dėl kitų jėgų, pavyzdžiui, žmogaus, gamtos reiškinio ir pan., įsikišimo. Pavyzdžiui, troleibusas nuvažiuoja nuo kelio ir atsitrenkia į sieną. Tokiu atveju keleiviams kilusio pavojaus šaltinis gali būti: 1) *oro sąlygos*, jei troleibusas nuslydo nuo kelio dėl plikledžio; 2) *vairuotojo veiksmai*, jei autobusas nuvažiuo nuo kelio dėl vairuotojo kaltės; 3) *troleibusas*, jei jis nuvažiuo nuo kelio dėl tam tikro gedimo. Kaip matome, tik trečiasis atvejis atitinka mūsų nagrinėjamą situaciją.

Trečia, būtina aptarti sąvokos „žalos padarymas pavojaus šaltiniui“, kai jis nėra asmuo, netikslumą. Pažymėtina, kad vietoj sąvokos „žalos padarymas pavojaus šaltiniui“, jei jis nėra asmuo, reikia vartoti sąvoką „tiesioginis poveikis pavojaus šaltiniui“, nes žala gali būti padaroma tik baudžiamojo įstatymo saugomai vertybei. Tuo tarpu sunku įsivaizduoti, kad būtų saugoma, pavyzdžiui, šuns sveikata arba gyvybė, tam tikro mechanizmo vientisumas. Šie daiktai yra saugomi tik kaip kažkieno nuosavybė. Kartu nusikalstamas arba formaliai nusikalstamas poveikis daro žalą jų savininkams, t. y. tam tikriems *asmenims*. Be to, tik tokia žala turi juridinę reikšmę. Apie žalą pavojaus šaltiniui galima kalbėti tik tuo atveju, jei pavojaus šaltinis yra asmuo, t. y. jo elgesys [1, p. 94–117].

Taigi kai asmuo yra pavojaus šaltinio savininkas, negalima teigti, kad jis visiškai nesusijęs su būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimu. Tačiau jam padaroma mažiau reikšminga žala, norint pašalinti reikšmingesnę, sukeltą jam priklausančio pavojaus šaltinio, pateisinama būtinuoju reikalingumu.

Pavyzdžiui, gatve einantis vyras pamato, kad vaiką užpuolė didelis veislinis šuo. Neturėdamas kitos galimybės išgelbėti vaiko sveikatos ir gyvybės vyras nušaukia šunį iš savigynai skirto pistoleto. Padaroma didelė žala veislinio šuns savininkui. Iš pavyzdžio matome, kad veislinis šuo užpuolė vaiką be savininko žinios, vyras nušovė šunį ir dėl to jo šeimininkas patyrė materialinę žalą. Arba sugedus rankiniam stabdžiui nuo kalno pajuda automobilis. Tai pamatęs praeivis išdaužia šoninį stiklą ir, atidaręs dureles, sustabdo automobilį paprastu stabdžiu. Šioje situacijoje automobilis – pavojaus šaltinis – priklauso asmeniui, kuriam padaroma materialinė žala.

Taigi iš pateiktos analizės matome, kad sąvoka „trečiajam asmeniui“ netiksliai atspindi žalos patyrėjo esant būtinajam reikalingumui atvejus. Taip pat, pirmojo pogrupio autorių nuomone, kad žalos padarymas trečiajam asmeniui yra pagrindinis būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijus nėra argumentas, paaiškinantis šios teisėtumo sąlygos atsiradimą. Bet kokių, tarp jų būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties, institutų atribojimo kriterijai turi atsiskleisti nagri-

nėjant kiekvieno instituto sampratą, požymius, esmę, kitaip tariant, jų turinį. Todėl, be papildomų argumentų, žalos padarymas trečiajam asmeniui, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, yra atmestinas. Be to, būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties institutus galima atriboti pagal kitus požymius [1, p. 155–162].

Antrojo autorių, išskiriančių žalos padarymo trečiajam asmeniui teisėtumo sąlygą, pogrupio argumentai, kad būtinojo reikalingumo situacijoje susiduria dvi įstatymo saugomos vertybės ir kad žala perkeliama nuo reikšmingesnės mažiau reikšmingai vertybei, niekaip neatmeta galimybės daryti žalą asmeniui, kuris yra pavojaus šaltinis. Nes tai, kad susiduria „dvi įstatymo saugomos vertybės“, nieko nesako, kam jos priklauso. O jos gali priklausyti bet kam, netgi tam pačiam asmeniui. Tai, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis „įvyksta žalos perkėlimas nuo labiau reikšmingos mažiau reikšmingai vertybei“, apibrėžia daromą žalą, jos kokybinę ar kiekybinę išraišką, o ne asmenį, kuriam toji žala padaroma. Todėl ir šis baudžiamosios teisės literatūroje nurodomas „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ išskyrimo argumentas yra atmestinas.

Baudžiamosios teisės literatūroje galimas ir kitoks asmenų, kuriems padaroma žala esant būtinajam reikalingumui, paaiškinimas, t. y. kai nurodoma, kad žala esant būtinajam reikalingumui padaroma „ne pavojaus šaltiniui, o tretiesiems asmenims“ [17, p. 80; 18, p. 88]. Toks išaiškinimas, mano manymu, taip pat nėra tobulas, nes tie asmenys paaiškinami per trečiųjų asmenų sąvoką, kurią pačią reikia paaiškinti, be to, neaišku, kodėl žala būtinojo reikalingumo sąlygomis negali būti padaroma pavojaus šaltiniui.

Trečiajam pogrupiui priskiriami autoriai, pabrėžiantys sąvokos „trečiajam asmeniui“ sąlygiškumą. Ši nuomonė yra šiek tiek tikslesnė už dvi pirmąsias, nes „trečiųjų asmenų“ ratas traktuojamas daug plačiau. Remiantis nagrinėjamų autorių nuomone, prie „trečiųjų asmenų“ galima priskirti tuos, kurie vienaip ar kitaip gali turėti ką nors bendra su būtinojo reikalingumo situacija. Tačiau, jų nuomone, tai negali būti asmenys, kurie yra pavojaus šaltiniai toje būtinojo reikalingumo situacijoje. Tokia autorių nuomonė nėra argumentuojama, todėl kyla pagrįstų abejonų dėl jos reikšmės baudžiamosios teisės teorijai.

Taigi visi baudžiamosios teisės teorijoje aptikti argumentai, kuriais bandoma pateisinti „žalos padarymą trečiajam asmeniui“ kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, yra atmestini dėl jų nepakankamumo, netikslumo ir neaiškumo.

Teisūs, mano nuomone, yra autoriai, kurie nekelia reikalavimo, kad žala būtinojo reikalingumo sąlygomis būtų padaroma trečiajam asmeniui. Teisus J. V. Baulinas, kurio teigimu, žalos padarymas trečiajam asmeniui atspindi „labiausiai paplitusius atvejus, kitaip sakant, žalos perkėlimo nuo vieno intereso kitam atvejus, tačiau vis dėlto neapima visų įmanomų situacijų“ [19, p. 310; 20, p. 484].

Galima pateikti kelis argumentus, kurie, mano nuomone, parodo autorių, neišskiriančių „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ teisėtumo sąlygos, nuomonės

pagrįstumą. Pirmiausia galima dar kartą paminėti, kad Lietuvos baudžiamieji įstatymai niekada nenumatė ir nenumato, kad esant būtinajam reikalingumui žala turi būti padaroma tik *trečiajam asmeniui* arba *ne pavojaus šaltiniui*. Tokios įstatymiškos nuostatos nuoseklumas, kaip jau buvo minėta, nuo 1845 m. Baudžiamosios teisės įstatymo, priimto BK, rodo, kad būtinas reikalingumas, kaip baudžiamosios teisės institutas, neturi būti ribojamas papildomais reikalavimais dėl asmens, kuriam padaroma žala, siekiant pašalinti pavojų labiau saugomoms vertybėms.

Antra, pažymėtina, kad „žalos padarymas trečiajam asmeniui“, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, atsirado baudžiamosios teisės teorijoje aiškinant šį institutą. Tačiau toks įstatymo aiškinimas daugeliu atveju gali būti traktuojamas kaip siaurinamasis, be to, pasunkinantis asmens, darančio žalą, kad būtų pašalintas pavojus reikšmingesnei vertybei, teisinę padėtį. O baudžiamosios teisės teorija yra griežtai prieš tokio pobūdžio BK normų aiškinimą.

Trečia, baudžiamosios teisės literatūroje galima aptikti ganėtinai pavyzdžių, rodančių, kad žalos padarymas pavojaus šaltiniui siekiant pašalinti pavojų reikšmingesnei vertybei turi atitikti būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas. Šiuo argumentu naudojasi daugelis autorių [pvz., 21, p. 32; 19, p. 310; 22, p. 41–42; 5, p. 308–309], neišskiriančių „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos. Tačiau ir šiuos autorius galima suskirstyti į dvi grupes.

Pirmąją grupę sudarys autoriai, pavyzdžiui, S. A. Domachinas ir Ch. M. Achmedšynas. Jie, mano nuomone, pateikia netinkamus pavyzdžius iškeltam argumentui pagrįsti. Šie autoriai nurodo situaciją, kai pavojus tam tikrai vertybei kyla užpuolus nepakaltinamam arba nesulaukusiam baudžiamosios atsakomybės asmeniui [21, p. 31–32; 22, p. 42], ir reikalauja, kad šiems asmenims padaryta žala atitiktų būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas. Tačiau *užpuolimas* reiškia aktyvų ir aiškiai agresyvų asmens elgesį, kuris sukelia ne būtinojo reikalingumo, o būtinosios ginties situaciją.

Antrąją grupę sudaro autoriai, kurių pavyzdžiai pateisina „žalos padarymo trečiajam asmeniui“, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, neišskyrimą. Iš jų galima paminėti J. V. Bauliną ir V. I. Tkačenko. J. V. Baulinas pateikia pavyzdį, kai praeivis, pamatęs judantį nuo kalno nevaldomą automobilį, nukreipia jį į griovį ir taip išgelbsti žmones [19, p. 310]. Šiuo atveju žala padaroma automobilio savininkui, todėl J. V. Baulino žodžiai, kad minėtoje situacijoje „žala padaroma pačiam pavojaus šaltiniui“ [19, p. 310], reiškia, jog pavojus kitų žmonių sveikatai ir gyvybei kilo dėl neatsargios automobilio savininko veikos. V. I. Tkačenko pateikia dar konkretesnę pavyzdį, t. y. gesinant gaisrą, kilusį dėl namo savininko tyčinės ar neatsargios veikos, tenka išardyti kaltininko kiemo pastatų stogus [5, p. 308], taigi žala padaroma pačiam pavojaus šaltiniui.

Tokia situacija lemia būtinybę aptarti, iš kur baudžiamosios teisėje atsirado terminas „trečiasis asmuo“. Greičiausiai šio termino atsiradimui baudžiamosios teisės

sėje turėjo įtakos civilinė teisė, kurioje jis vartojamas labai dažnai, be to, jis yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Taip teigti galima remiantis Vokietijos baudžiamojoje teisėje pateiktais išaiškinimais³. Juose apibūdinant asmenį, kuriam padaroma žala būtinojo reikalingumo nuostatomis, trečiojo asmens sąvoka vartojama tik tais atvejais, kai kalbama apie „civilinį teisinį būtinąjį reikalingumą, nulemtą užpuolimu“ (*Der zivilrechtliche Angriffsnotstand*) [23, p. 357], kitais atvejais kito asmens sąvoka [23, p. 353–371].

Galima teigti, kad baudžiamojoje teisėje plinta civilinės teisės sąvokos. Dažniausiai tai visiškai priimtinas reiškinys, pavyzdžiui, turto sąvoka, prievolės ir pan. Tačiau civilinėje teisėje egzistuojanti trečiojo asmens samprata neatitinka asmens, kuriam padaroma žala būtinojo reikalingumo sąlygomis, turinio.

Civilinėje teisėje terminu „trečiasis asmuo“ įvardijamas realiai egzistuojantis arba galimas subjektas, kurio teisių ir pareigų atsiradimas, pasikeitimas, pasibaigimas (galimas atsiradimas, pasikeitimas, pasibaigimas) tiesiogiai veikiamas (arba veikia) civilinių teisių kitų dviejų asmenų santykių. Pavyzdžiui, CK 1.28 straipsnyje kalbama apie sutuoktinių turto teisinį statusą, t. y. apie dviejų asmenų civilinius teisinius santykius, kurie gali būti panaudoti prieš trečiuosius asmenis, CK 6.129 straipsnyje – apie skolininko atleidimą nuo prievolės įvykdymo. Čia aptariami civiliniai teisiniai skolininko ir kreditoriaus santykiai, kurie galimi tik tada, kai atleidimas nuo prievolės įvykdymo nepažeidžia trečiųjų asmenų teisių ir kreditoriaus turta.

Pažymėtina, kad sąvokų perkėlimas iš vienos teisės šakos į kitą gali būti pateisinamas tik tais atvejais, kai apibūdinami institutai abiejose teisės šakose yra adekvatūs. O nagrinėjamu atveju taip nėra. Civiliniuose teisėje aiškiai galime matyti tris subjektus, t. y. du – santykio šalis, o trečiasis – asmuo, nedalyvaujantis pirmų dviejų asmenų civiliniame santykiuje. Baudžiamojoje teisėje (mūsų atveju būtinojo reikalingumo situacijoje) toli gražu ne visuomet yra trys asmenys.

Būtinojo reikalingumo situacijoje gali būti trys šaly: a) asmuo, kuris padaro žalą; b) asmuo, kurio vertybėms grėsė žala; ir c) asmuo, kuriam padaroma žala (kai pavojaus šaltinis priklauso jam pačiam, jei būtinojo reikalingumo situacija atsirado dėl jo paties veikos, o pavojaus šaltinis buvo gamtos jėgos, savaiminiai fiziniai arba cheminiai procesai ir pan.).

Tačiau tų asmenų gali būti keturi ir net daugiau: a) asmuo, kuris padaro žalą; b) asmuo (asmenys), kurio (kurių) vertybėms grėsė žala; c) asmuo (asmenys), kuriam (kuriems) padaroma žala; d) asmuo, kuriam priklauso pavojaus šaltinis.

Remiantis tuo, kas pasakyta, dar kartą galima paminėti J. V. Baulino žodžius, kad žalos padarymas trečiajam asmeniui atspindi „labiausiai paplitusius atvejus, kitaip sakant, žalos perkėlimas nuo vieno intereso kitam

vis dėlto neapima visų įmanomų situacijų“ [19, p. 310; taip pat: 20, p. 484].

Pateikta „žalos padarymo trečiajam asmeniui“, kaip būtinojo reikalingumo požymio, analizė leidžia teigti, kad jo išskyrimas baudžiamosios teisės teorijoje, juo labiau suteikimas jam būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos statuso, yra dirbtinis ir neturi teorinio pagrindo, todėl yra nereikalingas.

IŠVADOS

1. „Žalos padarymas trečiajam asmeniui“ nėra būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga. Šis terminas atspindi dažnai pasitaikančius žalos padarymo būtinojo reikalingumo sąlygomis atvejus, tačiau nėra privalomas šiam baudžiamosios teisės institutui.

2. Sąvokų perkėlimas iš vienos teisės šakos į kitą yra pateisinamas tik tais atvejais, kai teisiųjų santykių, įvardijamų šiomis sąvokomis, turinys yra identiškas.

LITERATŪRA

1. **Kujalis P.** Būtinasis reikalingumas kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija. – Vilnius, 2004.
2. **Уголовный кодекс Испании.** – Москва, 1998.
3. **Уголовный кодекс Швеции.** – Санкт-Петербург, 2001.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98) straipsniai. – Vilnius, 2004.
5. **Уголовное право Российской Федерации.** Общая часть. – Москва, 1999.
6. **Ветров Н. И.** Уголовное право. Общая часть. – Москва, 1999. С. 254.
7. **Бaudžiamoji teisė.** Bendroji dalys. – Vilnius, 1998.
8. **Klimka A.** Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. – Vilnius, 1966.
9. **Stankevičius V.** Baudžiamoji teisė. Paskaitos. – Kaunas, 1925.
10. **Utevskis B. S.** Baudžiamoji teisė. – Vilnius, 1950.
11. **Маруев А. И., Царегородцев А. М.** Необходимая оборона. Задержание преступника. Крайняя необходимость. Учебное пособие. – Омск, 1987.
12. **Познышев С. В.** Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. – Москва, 1912.
13. **Geoff Douglas** Questions and answers. Criminal law. 3rd Edition. Oxford, New York. 2004.
14. **Russell Heaton** Criminal Law Textbook Oxford. – New York. 2004.
15. **Richard G. Singer, John Q. La Fond** Criminal Law. Examples and Explanations. Second Edition. – New York. 2001.
16. **Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации.** – Москва. 1999.
17. **Владимиров В. А., Ляпунов Ю. И.** Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. – Москва, 1970.
18. **Козак В. Н.** Вопросы теории и практики крайней необходимости. – Саратов, 1981.
19. **Баулин Ю. В.** Обстоятельства, исключающие преступность деяния. – Харьков, 1991.
20. **Курс уголовного права.** Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. – Москва, 2002.

³ Būtina pažymėti, kad Lietuvos baudžiamosios teisės mokslui didelę įtaką turėjo Vokietijos baudžiamoji teisė. Tokia įtaka buvo tiesioginė (dėl Vokietijos baudžiamųjų įstatymų, kurie tiesiogiai galiojo Klaipėdos krašte) ir netiesioginė (dėl Vokietijos ir Rusijos baudžiamosios teisės, pastarajai ilgą laiką galiojant Lietuvoje, sąsajų).

21. **Ахмедшин Х. М.** Обстоятельства, исключаящие общественную опасность и противоправность деяния: лекции 1-я и 2-я. – Москва, 1958.
22. **Домахин С. А.** Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. – Москва, 1955.
23. **Jescheck H.-H., Weigend T.** Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Fünfte Auflage. – Berlin, 1996.

THE IMPORTANCE OF NOTION OF THE THIRD PARTY IN THE INSTITUTE OF NECESSITY

Pavelas Kujalis *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The legal definition of necessity – since its inclusion onto the Criminal Statute of 1845 till the Republic of Lithuania Criminal Code of 2000 – never referred to a party that sustains injury in the circumstances of necessity. Such a consistent line of the legislature, however, did not facilitate generating a well-reasoned viewpoint in the theory of criminal law.

Scholars of criminal law sought in many ways to identify and define the parties who sustain harm in necessity. The definitions suggested by scholars are either more or less acceptable. In Soviet era, one notion – “inflicting harm on **the third party**” – started to dominate, however. Although lacking in substantial reasoning, this definition became established in most of textbooks and commentaries on criminal code and in other scientific texts.

This article specifically deals with the analysis of the notion “inflicting harm on **the third party**”. The analysis of this issue of necessity is based on historical, linguistic, logical, analytical and other approaches.

In a summary of the different viewpoints of scholars in criminal law literature, the author indicates two major streams: scholars who support the opinion that the institution of necessity must include harm done to a third party; and scholars who purport the theory of necessity that excludes harm inflicted on a third party. In research of scientific works the author finds that the criminal law theory of Lithuania lacks any profound analysis of the notion “harm inflicted on a third party”. In addition, the Lithuanian scientists of criminal law *a priori* support the viewpoint of the first aforementioned scholars’ group.

The author backs the opinion of scholars in the second group. On the other hand, he focuses on the study, classification and analysis of the arguments presented by the first group. The author provides logical arguments and cites practical cases to prove that the rationale of the latter group is artificial and unreliable. Nevertheless, the author does not idealize the arguments presented by the second group, indicating that they lack precision. The author has therefore worked out three provisions that, in his opinion, prove that highlighting “harm inflicted on the third party” as inherent element of the necessity notion is artificial, theoretically unfounded and unnecessary. It is pointed out in the article that the criminal law systems of Western European countries and the USA do not include any provisions regarding a party that sustains injury in necessity. This posture of European and US scholars has the only implication – any individual may sustain harm done in necessity.

Furthermore, considered in this article is establishing the notion “the third party” in criminal law; the author cites a parallel existing between the notion of “a third party” in both criminal and civil law.

Keywords: necessity, a term of justification, the third party.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Criminal Law Department, Lecturer, Dr.